

Stručni rad

Mate KOVAČEVIĆ (Zagreb)

O RJEČNIKU SUVREMENIH HRVATSKIH OSOBNIH IMENA

(Ankica Čilaš-Šimpraga, Dubravka Ivšić-Majić, Domagoj Vidović,
Rječnik suvremenih hrvatskih osobnih imena,
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2018.)

Sve je u imenu – bio bi slobodniji prijevod glasovite latinske izreke *Nomen est omen*. Naime, istraživačima osobnih imena određene ljudske zajednice ime nudi mnoštvo podataka o toj skupini ljudi – od elemenata etnogeneze, njihovih vjerovanja, načina života, međusobnih odnosa, različitih uljudbenih utjecaja, međukulturnih protimba i prožimanja, preko političkih stremljenja do ideoloških zablude.

Jedno je djelo koju tu tezu potvrđuje – *Rječnik suvremenih hrvatskih osobnih imena*, čija se osobnoimenska građa temelji na podacima Državnoga zavoda za statistiku Republike Hrvatske i popisa pučanstva iz 2011., u kojemu su potvrđena 5563 osobna imena s više od deset nositelja. U *Rječniku* su obrađena imena sa stotinu i više nositelja, a od imena s manje od stotinu nositelja samo imena koja imaju kulturološko značenje, poput imena Abraham, Aron, Ahmed, Ajša itd. Imena koja mogu biti muška i ženska obrađena su kao homonimi, a istovjetno su obrađena i imena koja se glasovno podudaraju, a potječu iz bitno različitih jezika. U rječničkome članku prvo se navodi osobno ime u kanonskome liku, pa genitiv i dativ imena, potom definicija imena, njegova etimologija, podatci o broju nositelja i kvalifikacija čestoće, sociolingvistički podatci o imenu, imenske istovrijednice u stranim jezicima te imendani. Osobno ime donosi se bez obilježenoga naglaska jer su u Hrvatskoj potvrđeni različiti naglasni ostvaraji pojedinih imena (Āvana – Ivāna, Ānīta – Anīta, Mārija – Marīja). Naime, službena imena nositelja moraju se poštovati, pa nitko nema pravo mijenjati čije ime osim samoga nositelja.

Autori su, kako navodi Branimir Brgles u studiji o vrelima, za svako osobno ime nastojali pronaći najstariju povijesnu potvrdu, za što su se koristili gotovo svim dostupnim zbirkama vrela i publikacijama pojedinih srednjovjekovnih dokumenata objavljenih u posljednjih 150 godina. Srednjovjekovna su imena, napominje, sačuvana u različitim pisanim vrelima, pa iz se tih imena izvode zaključci o etničkome podrijetlu nositelja. Rijetki izvori sačuvani

iz ranoga srednjeg vijeka autorima su bili dovoljni za temeljni uvid u stanje osobnih imena u vrijeme prije pokršćavanja Hrvata. Zabilježena imena kao što su Jelen, Golub, Rak iz toga razdoblja povezana su, ističe, s pretkršćanskim nasljeđem. Nakon pokršćavanja prihvaćaju se svetačka i romanska imena koja su nosili prethrvatski starosjeditelji u gradovima na dalmatinskoj obali, a taj se proces posebno očituje u dvojnosti imena hrvatske vladarske dinastije Trpimirovića – Mihajlo Krešimir, Stjepan Držislav, Petar Krešimir i Dmitar Zvonimir – koji su uz kršćansko ili svetačko zadržali i narodno ime. Autori bilježe kako su od srednjega vijeka narodna hrvatska imena sve rjeđa, pa prevladavaju svetačka. Napominju kako će se naknadno iz bilježenja pridjevka uz ime (Marko Ivanov) razviti prezimena. Iz knjiga krštenih nije vidljivo samo raznoliko bogatstvo hrvatskih imena, nego i motivacija njihova odabira – bilo da je riječ o kalendarskoj, bilo o nasljednoj motivaciji davanja imena djeci.

Rječnik nudi stručno obrađen pregled zastupljenosti, rasprostranjenosti, povijesne potvrđenosti i etimologije osobnih imena, a osim toga je, kao rezultat rada na rječniku, stvorena baza podataka, koja može doprinositi istraživanjima antroponimije u dijakronijskome i sinkronijskome surječju (ona je pretočena u Portal osobnih imena na e-stanici <http://osobno-ime.hr/>).

Jezično podrijetlo suvremenih hrvatskih osobnih imena obradila je Dubravka Ivšić-Majić, koja se posebno bavila imenima narodnog podrijetla i stranim imenima. Istaknula je kako se osobna imena nastala od naslijeđenih, slavenskih osnova u hrvatskoj onomastičkoj terminologiji nazivaju imenima narodnoga podrijetla. U imena posuđena iz drugih jezika ubrojila je sva imena stranoga podrijetla, uključujući i imena biblijskoga, svetačkoga i muslimanskoga podrijetla, te napomenula kako su najbrojnija skupina suvremenoga hrvatskoga osobnoimenskog sustava imenske tvorenice, tj. imena izvedena sufiksima ili pokraćena od drugih imena. Kao najstarija imena narodnoga podrijetla navela je osobna imena nastala od slavenskih osnova nastala onimizacijom općih imenica. Ta su osobna imena danas malobrojno zastupljena u hrvatskome osobnoimenskom sustavu. U tu skupinu svrstala je muška imena Biser, Neven i Vuk te imena Braco i Seka, nastala onimizacijom hipokorističnih imenica, ženska imena nastala onimizacijom apstraktnih imenica (Duša, Iskra, Nada, Slava, Vera/Vjera), ženska imena nastala onimizacijom imenica koje znače vremenske pojave (Rosa, Zora), ženska imena nastala onimizacijom imenica koje znače voće ili cvijeće (Dunja, Đurđica, Ivančica, Jagoda, Ljubica, Ruža, Višnja) te ženska imena nastala onimizacijom pridjeva (Bela, Blaga, Blažena, Divna, Dobra, Draga, Jasna, Mila, Mirna, Vesela, Živa). Uz njih neizvedena su i imena Buga, Lada, Morana, Neva, Vesna i Davor, podrijetlom iz slavenske legendarne i mitološke prošlosti, te imena nastala transonimizacijom hidronima kao što su Bojana, Drina, Korana, Una i Jadran. U

radu je istaknula kako su kod Hrvata od IX. stoljeća obilno potvrđena složena, tj. dvoleksemna imena nastala slaganjem dviju imenskih sastavnica. Neka od takvih imena nalaze se i u drugim slavenskim jezicima, pa ih se može smatrati praslavenskim naslijeđem ili još starijim jer dvoleksemna struktura osobnih imena potječe još iz indoeuropske jezične prošlosti. Kao najbrojnije među složenim imenima navela je one kojima je druga sastavnica -slav (-slava) odnosno -mir (-mira). Neka imena, istaknula je, na -mir ili -slav pripadaju skupini najstarijih potvrđenih hrvatskih osobnih imena, npr. ona iz IX. stoljeća (Budinir, Višeslav itd.), dok su druga, poput Vatroslav, Vjekoslav i Damir, tvorena tek u XIX. i XX. stoljeću. U više su imena sastavnice -ljub, -mil (-mila), -sav, -voj, dok se sastavnice -bor, -dan, -dar, -rag, -goj, -rad, -vit, nekad tako plodotvorne, danas pojavljuju samo u pojedinačnim imenima. Podsjetila je kako se imena mogu tvoriti od naslijeđenih (slavenskih) osnova te od stranih osnova te zaključila kako iz sinkronijske perspektive imena koja su nastala hrvatskim tvorbenim načinima morfološki su hrvatska bez obzira na podrijetlo njihove osnove. Brojna su imena nastala pokraćivanjem, dok je imena nastalih prefiksacijom ili prefiksarno-sufiksalsnom tvorbom tek nekoliko, među kojima su Nebojša, Nemanja, Nenad, Obrad, Ostoja, Predrag i sl. Najranije preuzeta imena stranoga podrijetla bila su svetačka i biblijska imena, a od XV. stoljeća s osmanlijskim osvajanjima u hrvatski osobnoimenski sustav počinju ulaziti i muslimanska imena orijentalnoga podrijetla. Imena stranoga podrijetla koja su u hrvatski osobnoimenski sustav ušla u novije doba definirana su prema posljednjemu jeziku za koji se može utvrditi da je bio izvor za imenski lik zabilježen u hrvatskome.

Ankica Čilaš-Šimpraga u svojem uvodnom tekstu obradila predslavensku i slavensku imensku baštinu hrvatskih imena utvrdivši kako su Hrvati najstarija hrvatska imena naslijedili iz slavenskoga pretkršćanskog svijeta, u kojemu se odražavala predodžba tadašnjega čovjeka o magičnoj snazi imena. Pri izboru imena, smatra, najvažniju je ulogu imalo značenje riječi kojom su imena motivirana jer su ljudi vjerovali u magičnu moć utjecaja imena na život, odvrćanje zlih sila i osiguravanje sreće, pa su se imena nadijevala prema nazivima životinja (Vuk, Zec, Golub, Golubica...) i biljaka (Dub, Jasen...), prema nazivima metala (Gvozden), zbog vjerovanja da će se njihove dobre značajke, kao što su hrabrost, srčanost, upornost, brzina, ljepota, blagost, prenijeti na imenovanoga. Uz takva željna imena nadijevala su se i imena sa zaštitnom ulogom, kao što su, primjerice, teoforna imena (Božidar, Bogdan), imena u vezi s vatrom (Ognjen) te imena s negativnim značenjem, koja su imala ulogu varanja i zaustavljanja zlih sila u namjeri da naštete novorođenčetu. Takvo je ime Grdan, a vrlo su česta bila i imena s prefiksom ne- (Nebojša). U iskonski hrvatski osobnoimenski sustav ubrojila je narodna imena, tj. imena slavensko-

ga podrijetla. Među njima su odapelativna ili samotvorna imena (Golub, Hlap, Rak, Vuk, Zec) te složena (Ljubidrag, Tomislav) i izvedena imena (Dragota, Radonja). Najstarije potvrde hrvatske antroponimije potječu iz VIII. stoljeća, no veći broj imenskih potvrda može se pratiti u dokumentima na latinskome i hrvatskome jeziku od XI. stoljeća, napomenula je dodavši kako su među prvima posvjedočena osobna imena hrvatskih srednjovjekovnih vladara (Branimir, Ljudevit, Trpimir, Višeslav). Usto je istaknula i kako je s kristijanizacijom slavensko stanovništvo počelo primati mnoga kršćanska imena, neka preko grčkoga a druga preko latinskoga jezika. U radu je izostala raščlamba imena peterice braće i jedne od dviju sestara, koje su, kako Porfirogenet u X. st. bilježi, vodile Hrvate u pohodu na današnji njihov etnički prostor. Time je izostavljena jedna dimenzija hrvatske etnogenetske kristalizacije, koja je očito provedena u pradomovini, a kao prežitak ostala u Porfirogenetovoj bilješci.

O zaboravljenim i rijetkim imenima pisao je Domagoj Vidović napomenuvši kako vladarska imena iz hrvatske narodne dinastije nisu potvrđena u kontinuitetu, ali su ona u velikoj mjeri oživljena tijekom hrvatskoga narodnog pokreta. Utvrdio je kako su iz uporabe iščeznula narodna imena Ljudemisal i Mutimir/Muncimir te da je rijetko potvrđeno vladarsko ime Držislav. U hrvatskom imenskom slično je bilo i s imenima bosanskih banova i kraljeva, što potvrđuje činjenicom kako su posve iščeznula narodna imena Borić (< Boro < Borivoj/Borislav), Dabiša (< Dabiživ) i Prijezda (< jezdi), kao i osobno ime nesigurna postanja Kulin. S druge, pak, strane, istaknuo je, danas osobno ime Tvrtko u Hrvatskoj ima više od 500 nositelja. Ocijenio je kako su u hrvatskome osobnoimenskom fondu vrlo rano zabilježena i osobna imena što su ih nosili neki srpski vladari, pa je osobno ime Nemanja u Hrvatskoj zabilježeno potkraj XII. stoljeća, a bilo je rasprostranjeno od Krka do Dubrovnika i to prije razdoblja osnutka dinastije Nemanjića. Međutim, danas ga među Hrvatima nema. Osobno se ime Uroš, pak, naveo je, zarana odrazilo u prezimenskome fondu te dodao kako se širenjem jugoslavenske ideje, osobito u Dalmaciji, raširilo u drugoj polovici XIX. stoljeća, istodobno kad i osobno ime Dušan. U potpuno iščezla narodna imena nadimačkoga postanja naveo je osobna imena uvjetovana nazivima životinja, primjerice Bivoj (< bivol), Hlapac (< hlap 'vrsta raka'), Gujin (< guja 'zmija'), Junac (< june), Kosovac (< kosovac 'kos'), Košuta, Kraguj (< kraguj 'kobac'), Lisica i Rak, zatim biljaka te biljnih zajednica i prerađevina, primjerice Bukva, Dubovac (< dub), Dubravac (< dubrava 'listopadna šuma'), Grab, Hrasto, Jelovac (< jela) i Kalivir (< kalivir 'kaloper'). Među iščezla imena, što oprimjeruje navodima, naveo je i ona dobivena po nazivima dijelova ljudskoga tijela, nazivima zanimanja, po društvenome položaju, oruđu i posuđu, opisu vanjštine, nedoličnom ponašanju, poželjnim osobinama i nazivi različitih predmeta itd. Vidovićevo istraživanje

otkriva vrlo zanimljivu činjenicu o bilježenju osobnih imena etnonimskoga i etničkoga postanja u hrvatskome imenskom fondu. Naglašava kako se osobna imena Hrvat, Hrvajin i Hrvatin u srednjovjekovlju rasprostiru po čitavoj istočnoj Hercegovini, pa navodi kako su srodna osobna imena zabilježena i na dubrovačkome području te u Boki kotorskoj, među Dubrovčanima u njihovim kolonijama u Podrinju, na Sandžaku i Kosovu, kao i kod katolika u Paštrovićima (Budva). Ta su se osobna imena, smatra Vidović, često nadijevala u krajevima u kojima su Hrvati bili okruženi pripadnicima drugih naroda – u područjima podalje od mora Srbima, a uz more Romanima. Ocjenjuje kako tu tezu potvrđuje i podatak da su osobna imena nastala od etnonima Hrvat i Srbin usporedno potvrđena u kasnome srednjovjekovlju u jugoistočnoj Bosni, području u kojemu se u znatnijoj mjeri miješalo hrvatsko i srpsko stanovništvo. S druge strane, napominje kako na mađarsku nazočnost upućuje povijesno ime Ugrin, koje se danas često reflektira u prezimenima Ugrin, Ugrinović i sl., a vlašku nazočnost potvrđuje povijesnim imenom Vlah. Ističe i kako povijesno etničko ime Pešter upućuje na zbjegove pred Osmanlijama i migracijske smjerove koji su znatnim dijelom mijenjali vjerski i narodnosni sastav cjelokupne Bosne i Hercegovine te dijela južne Dalmacije. Podrijetlom su, pak, tvrdi Vidović, njihovih prvotnih nositelja motivirana i povijesna imena kao što su Bosnica, Brdonja i Goran, koje se danas nadijeva kao etničko ime po nadimku Ivana Gorana Kovačića.

U obradbi imena na razmeđu kršćanskoga Istoka i Zapada kao povijesna svetačka imena, napomenuo je, izdvajaju se likovi grčkoga postanja koji upućuju na svetce koji se štiju na kršćanskome Istoku, no, smatra Vidović, treba imati na umu da je jadranska obala nekoliko stoljeća bila pod bizantskom svjetovnom, a crkvenom rimskom vlašću, pa se ta podvojenost odrazila i na onimiju čitavoga područja koje se našlo na tome razmeđu. Upravo se zato nerijetko pojavljuju latinska osobna imena na kršćanskome Istoku, a bizantska na Zapadu, što nije karakteristično samo na hrvatskome povijesnom području, nego i drugdje, npr. u Italiji. Navodi i kako je katkad zabilježeno i više temeljnih likova kršćanskih imena u različitim inačicama kao što su Đurađ, Juraj i Džore, Ivan, Jovan, Dživo, Zvan i Žan, Blaž i Vlaho, Bazilije i Vasilije, Bit i Vid/Vit, Sabin/Sabo te Mihajlo/Mihovil. Utvrdio je i kako je osobno ime Juraj u srednjovjekovlju bilo isključivo hrvatsko, a njegovu češću zastupljenost pokazuje i *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine* u razdoblju 1475–1477. Taj je lik češće potvrđen u Rami, zapadnoj Hercegovini te dijelovima Dalmacije koji su potpali pod osmanlijsku vlast negoli, primjerice, u kopnenome području istočno od Neretve, s iznimkom velikih utvrđenih gradova poput Stoca, pa čak i Onogošta, današnjega Nikšića. Vidović navodi i kako su, za razliku od kopna, u primorskim krajevima, primjerice Kotoru, u XIV. stoljeću izrazito često potvrđene inačice kršćanskoga imena

Juraj, primjerice Jura, Juran, Juras, Jurde, Jure, Jurica, Jurina, Jurko, Juroje i Jurša. Dodaje kako je u Nikšiću potvrđen i hibridni oblik Jurde srodan liku Jurađ zabilježen u Janjini i Kotoru dok je dubrovačkomu području svojstven lik Džore dalmatskoga postanja. Uz najrasprostranjeniji lik imena Ivan u hrvatskim je primorskim krajevima, poglavito na otocima, kako je utvrdio, od XV. stoljeća zabilježen lik Jovan s različitim inačicama. Napominje kako je pouzdano utvrđeno, barem jednim dijelom, postanje hrvatskoga osobnog imena Jovan i njegovih inačica u primorskim čakavskim krajevima. Naime, većina čakavskih govora ne poznaje fonem *đ* pa ga u posuđenicama zamjenjuje s *j* (npr. *jardin* < tal. *giardino*, *vijaj* < tal. *viaggio*) pa je tako, tvrdi, od talijanskoga imena Giovanni nastalo čakavsko Jovan te brojne njegove inačice i ženska imena kao što su Jovanin, Jovanina, Jovo, Jova, Jovanka. Vidović smatra kako bi to ime moglo biti i dalmatskoga postanja jer su zabilježena srodna imena Džovan i Džovo te Juvan. Osobno ime Jovan zabilježeno je u Makru kod Makarske potkraj XV. stoljeća, na što su vjerojatno utjecali čakavsko-štokavski dodiri. Podsjeća i kako se među katolicima u Popovu i Zažablju osobno ime Jovan nadijevalo sve do polovice XVIII., a u Neretvanskoj krajini do konca XIX. stoljeća. Dubrovačkomu su području i Boki kotorskoj svojstvena područna imena Đivo, Điva, Đive, Đivo, Đivonja i Đivulin, a potvrđena su od XIV. stoljeća, navodi i dodaje kako se za njih drži da su romanskoga postanja te da su mogla nastati ukrštanjem hrvatskoga imena Ivan i talijanskoga Giovanni. Naglašava kako je na dubrovačkome području temeljni lik kršćanskoga imena Blasius/Blásios – Vlaho (isprva Vlasi) – nastao prema bizantskome (vitacističkome) izgovoru, a zabilježen je barem od XIV. stoljeća. Izvan Dubrovnika taj je lik zarana zabilježen isključivo u Boki kotorskoj te u katoličkim dijelovima Trebinjsko-mrkanske biskupije, navodi Vidović. Napominje i kako je na Braču zabilježen lik Blasi usporediv s dubrovačkim likom Vlasi. Latinski je lik Bazilije, sa svojim inačicama Baso, Basoje i Baskoje, potvrđen u Dubrovniku, Kotoru i Baru od XIII. stoljeća, a okamenjen je, ističe, i u bokeljskim prezimenima Baselj i Basiljević. Dodaje i kako je u istome stoljeću potvrđen i lik Vasilj u Dubrovniku, no danas je u Hrvata on uglavnom okamenjen u prezimenima. Napominje i kako su u dubrovačkome području i u Boki kotorskoj često potvrđena osobna imena Sabin i Savin. Potonjemu je svetačkom imenu bliskoizvorno novovjekovno osobno ime Sava, koje se među katoličkim pukom u Zažablju i Popovu barem posljednjih tristotinjak godina drži inačicom kršćanskoga imena Sebastijan, a njega su popovski i zažapski Hrvati nadijevali još u XVIII. stoljeću, a ponegdje sve do konca Drugoga svjetskog rata. „Istočna“ inačica svetačkoga imena Mihael/Mihovil – Mihajlo – potvrđena je, napominje Vidović, u ranim razdobljima na čitavome obrađenom području još u srednjovjekovnoj humskoj državi, a oblik je Mihajlo, ističe, i danas razmjerno čest među Hrvatima u istočnoj Hercegovini.

Jezikoslovci Ankica Čilaš-Šimpraga, Dubravka Ivšić-Majić i Domagoj Vidović svojim su stručnim radom širokoj javnosti pružili na uvid mnoštvo zanimljivih podataka iz hrvatskoga suvremenoga i povijesnoga imenoslovlja, a različitim stručno-znanstvenim krugovima otvorili mogućnost interdisciplinarnoga povezivanja u istraživanju povijesti kulture ne samo na hrvatskome prostoru, nego i znatno šire od hrvatskoga bližeg okruženja. Neke od uvodnih studija svojim pristupom istraživanju, otkrivenim podacima i zaključcima dovode u pitanje određene stereotipe stvarane stogodišnjim političkim utjecajima, što bi trebalo biti vrlo poticajno i za nastavak ovakvih i sličnih istraživanja.

Na kraju treba dodati i vrijednost preglednosti *Rječnika*, u kojemu su poslije uvodnoga dijela objavljena vrela, literatura, popis kratica i odrednice, a nakon rječnika s obrađenim suvremenim hrvatskim osobnim imenima dodan je i prostorni popis broja nositelja imena prema Popisu stanovništva Republike Hrvatske 2011.